

ELŻBIETA WYROBA

*Zakład Biologii Komórki
Instytut Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego PAN
Pasteura 3, 02-093 Warszawa
E-mail: e.wyroba@nencki.gov.pl*

NIEZWYKŁY JUBILEUSZ, NIEZWYKŁY JUBILAT I NIEZWYKŁE SYMPOZJUM*

„HOMO CZY ZAWSZE SAPIENS? CZŁOWIEK Z RÓŻNYCH PERSPEKTYW”

W dniu 20 listopada 2008 r. odbyło się w IBD PAN Sympozjum Jubileuszowe z okazji 90-lecia Instytutu Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego PAN i 80. Urodzin Profesora Leszka Kuźnickiego: „*Homo* czy zawsze *sapiens*? Człowiek z różnych perspektyw”

Uczestników Sympozjum powitała doc. dr hab. Urszula Sławińska, Zastępca Dyrektora ds. naukowych IBD PAN. Inicjatorka i organizatorka Sympozjum prof. dr hab. E. Wyroba podziękowała Dyrekcji, a w szczególności prof. dr hab. Adamowi Szewczykowi za wsparcie organizacyjne i finansowe tego spotkania naukowego, a następnie opowiedziała o niezwykłym życiu i pracy badawczej Patrona Instytutu – Marcelego Nenckiego, co zilustrowała prezentacją komputerową.

Marceli Nencki (1847–1901) to postać niezwykła i charyzmatyczna, powstaniec styczniowy, polski lekarz, chemik, fizjolog i badacz. Po upadku powstania musiał opuścić zabór rosyjski – wyjechał do Krakowa, gdzie od 1864 r. studiował na wydziale filozoficznym. Na skutek nacisków rosyjskich musiał jednak opuścić Kraków. Wyjechał do Dreżna, gdzie znalazł oparcie u J. I. Kraszewskiego – przyjaciela rodziny, za którego radą podjął studia w Jenie, a potem w Berlinie. Właśnie tu zachodzi największa przemiana w zainteresowaniach M. Nenckiego – w 1867 r. przenosi się na wydział lekarski i wkrótce

rozpoczyna praktykę w pracowni chemicznej prof. F. L. Sonnenscheina, gdzie spotkał grono zapaleńców naukowych i uczył się eksperymentować. Badanie procesów chemicznych zachodzących w żywym organizmie fascynowało młodego studenta. Zajmował się m.in. syntezą mocznika i w 1869 r. opublikował wraz z O. Schultzenem pierwszą pracę naukową.

W 1872 r. został asystentem chemii fizjologicznej na uniwersytecie w Bernie, a wkrótce docentem chemii lekarskiej, od 1873 r. profesorem najpierw honorowym, a od roku 1876 r. z regularnym wynagrodzeniem. Jego wykłady przyciągały uczonych z Europy. W latach 1888–1891 był także profesorem bakteriologii. Badał związki azotowe, kwas moczowy, mocznik i ich pochodne. W latach 1884–1886 był dziekanem wydziału lekarskiego. Wynalazł nowy środek leczniczy – salol (salicylan fenylu) i wprowadził go w 1887 r. do leczenia zakażeń układu moczowego.

M. Nencki był świetnym eksperymentatorem (w tym na własnym organizmie). Nie małą część współpracowników Nenckiego stanowili Polacy, których otaczał szczególną opieką. Marceli Nencki brał żywy udział w życiu społeczności naukowej Berna i Szwajcarii. W 1890 r. został redaktorem międzynarodowego czasopisma naukowego „Roczniki

*OD REDAKCJI

Publikowane na wyłączną odpowiedzialność prof. dr hab. Elżbiety Wyroby, Przewodniczącej Komitetu Cytobiologii PAN.

Postępów Chemii Zwierzęcej” (wydawane go w języku niemieckim). W uznaniu zasług naukowych został wybrany w 1884 r. zagranicznym członkiem rzeczywistym Akademii Umiejętności w Krakowie, a w 1889 r. członkiem korespondentem Królewskiej Akademii Medycznej w Rzymie. Uniwersytet Jagielloński dwukrotnie proponował mu przyjazd do Krakowa i objęcie profesury. Od 1884 r. był członkiem Akademii Umiejętności – głównej polskiej instytucji naukowej działającej w okresie zaborów, która powstała w 1871 r. w Krakowie.

Od 1891 r., aż do śmierci, działał w Sankt Petersburgu, gdzie zapewniono mu bardzo dobre warunki prowadzenia pracy naukowej, dobrze wyposażony budynek i stanowisko kierownika Zakładu Chemii Instytutu Medycyny Doświadczalnej w Petersburgu.

Kontynuował tam pracę nad chemią soków żółdkowych z Iwanem Pawłowem. Zlecono mu badania dotyczące zwalczania cholery i przemierzał w tym celu rozległe stepy. Metody, które wtedy zastosował były pionierskie; gdyby opublikował je najpierw w innym języku niż rosyjski, byłby cytowany zamiast E. Kocha. W latach 1897–1901 wspólne z L. Marchlewskim badania krwi doprowadziły do stwierdzenia związku strukturalnego chlorofilu z hemoglobina – jako pochodnych hemu.

M. Nencki opublikował w różnych językach (a znał ich 8) aż 174 prace. Był uczonym o światowej sławie. Jego dorobek naukowy obejmuje dziedziny od chemii organicznej i biochemii po bakteriologię; stworzył podwaliny badań nad strukturą i funkcją białek, katalizą enzymatyczną oraz metabolizmem, lecz wykrył także bakterie beztlenowe. Wśród ważnych dokonań Marceliego Nenckiego były prace poświęcone syntezie mocznika i przemianom puryn. Żałował jednak swej decyzji przeniesienia się do Rosji, nie czuł się tam dobrze, utrzymywał kontakty z Polakami i często odwiedzał kraj. Po raz ostatni był w Polsce na rok przed śmiercią na Zjeździe Przyrodników i Lekarzy w Krakowie, gdzie wygłosił odczyt o programie przyszłych badań w zakresie biochemii. W 1897 r., na jubileusz 25-lecia pracy naukowej, przyznano mu w Rosji rangę generała. M. Nencki poprosił o prawo nienoszenia munduru.

M. Nencki zmarł w Petersburgu 14 października 1901 i wkrótce potem Jego uczniowie i współpracownicy podjęli starania o utworzenie w Warszawie Instytutu Jego imie-

nia. Ideę tę udało się zrealizować dopiero po odzyskaniu przez Polskę niepodległości i dzięki hojnej dotacji finansowej współpracownicy M. Nenckiego oraz ofiarowaniu budynku przez księcia Józefa Potockiego (przy ul. Śniadeckich 8). Pod koniec 1918 r. Kazimierz Białaszewicz wraz z Romualdem Minkiewiczem oraz Edwardem Flatauem, wystąpili wspólnie do Zarządu Towarzystwa Naukowego Warszawskiego z inicjatywą utworzenia w następstwie połączenia Ich Zakładów niezależnego Instytutu Biologii Doświadczalnej im. Marceliego Nenckiego. Pierwszym dyrektorem prawnie uznanego Instytutu Nenckiego został prof. Kazimierz Białaszewicz.

Dzieje tej instytucji – opisane w kilkutomowym dziele Jubilata prof. Leszka Kuźnickiego – to zmagania z wieloma przeciwnościami i entuzjazm oraz pasja jej pracowników, którzy w trudnym okresie międzywojnia nie wahali się zrezygnować nawet ze swych skromnych wynagrodzeń, by ocalić warsztat naukowy. Po tragedii II wojny światowej Instytut najpierw odrodził się w Łodzi, by powrócić w latach 50. do stolicy. I tu znów było wiele przeszkód i prób likwidacji placówki, lecz zapal naukowy i wytrwałość zwyciężyły. Instytut ten jest obecnie największym nie-uniwersyteckim centrum badań biologicznych w kraju.

E. Wyroba jako Przewodnicząca Komitetu Cytobiologii PAN omówiła też pokrótce osiągnięcia Jubilata, współtwórcy Komitetu (1972) i Prezesa PAN w latach 1993–1998, podając wiele faktów z bogatej biografii Prof. dr hab. Leszka Kuźnickiego.

L. Kuźnicki pracuje w Instytucie Nenckiego od 1953 r., co obecnie stanowi ponad 2/3 w 90-letniej historii tej placówki. W latach 1968–1973 był zastępcą dyrektora d/s ogólnych, a od 1974 r. do 1975 r. zastępcą dyrektora d/s naukowych.

W 1972 r., z inicjatywy prof. W. Niemierki, ówczesnego dyrektora, powstał Komitet Cytobiologii PAN i stworzyli go prof. Leszek Kuźnicki i prof. Lech Wojtczak. Od początku istnienia był to komitet interdyscyplinarny i stale jest on forum harmonijnej współpracy biologów różnej specjalności i medyków, którzy na zmianę mu przewodniczyli.

Ekspertyza Komitetu wykonana pod przewodnictwem L. Kuźnickiego pt. *Stan i perspektywy badań nad biologią komórki w Polsce* opublikowana w 1979 r. (Kosmos 1, 3–32) wskazywała m.in. na konieczność:

Doc. dr hab. U. Sławińska,
prof. dr hab. L. Kuźnicki

Prof. dr hab. Z. Jaworowski,
prof. dr hab. E. Wyroba,
prof. dr hab. A. Urbanek

Prof. dr hab. J. Duszyński,
prof. dr hab. J. Strzałko

Doc. dr hab. T. Guzik Doc. dr hab. R. Ohme

Sala obrad

Prof. dr hab. M. Zabel,
prof. dr hab. Z. Gaciong

- inwestycji (budowy Centrum Onkologii w Warszawie i Instytutu Biologii Molekularnej Uniwersytetu Jagiellońskiego);
- utworzenia problemu węzłowego obejmującego istotne poznawczo i praktycznie badania cytobiologiczne;
- specjalizacji placówek;
- zmiany sposobu zaopatrzenia placówek naukowych w importowaną aparaturę i odczynniki.

Inwestycje — choć po wielu latach — zostały zrealizowane, a Komitet uczestniczył w tworzeniu podwalin biologii komórkowej i molekularnej w Polsce, współtworząc

ramy strukturalne tych badań, inicjując kierunki badawcze i wyznaczając wieloletnie perspektywy, finansując wybrane programy badawcze (do 1989) oraz integrując środowisko naukowe uniwersytetów, akademii medycznych, placówek PAN i placówek resortowych. Ponadto Komitet współpracował/współpracuje z organizacjami zagranicznymi (ECBO, EFCB, ELSO) i reprezentuje środowisko naukowe wobec administracji centralnej i parlamentu, zabiegając o wzrost nakładów finansowych na badania naukowe i edukację. W ostatnich latach Komitet interweniował m.in. w sprawach ustaw: o szkolnictwie wyższym, reformie szkolnictwa ponadpodstawowego, ochronie zwierząt, GMO i stawkach VAT na czasopisma/książki naukowe. Komitet propaguje programy ramowe Unii Europejskiej, organizuje liczne konferencje i wspiera imprezy popularyzujące naukę, w których uczestniczyło ponad 600 osób.

Kolejne funkcje prof. dr hab. L. Kuźnickiego w PAN to:

1975–1980	przewodniczący Komitetu Cyto-biologii PAN
1984–1990	przewodniczący Komitetu Biologii Ewolucyjnej i Teoretycznej PAN
1984	członek Prezydium PAN
1990–1992	wiceprezes sekretarz naukowy PAN
1993–1998	prezes PAN
1993–2006	przewodniczący Komitetu Prognoz "POLSKA 2000 PLUS" PAN.

Profesor Leszek Kuźnicki, jako prezes PAN, był zaangażowany w niezwykle trudne, wręcz dramatyczne negocjacje dotyczące przygotowywanej od lat ustawy o PAN. Wielokrotnie występował w tej sprawie na posiedzeniach komisji sejmowych i prowadził negocjacje z ówczesnym rządem. Ostatecznie ustawa została podpisana 15 czerwca 1997 r. przez prezydenta RP w obecności m.in. prof. L. Kuźnickiego.

Do 2006 r. profesor Leszek Kuźnicki przewodniczył, obecnie zaś jest Honorowym Przewodniczącym Komitetu Prognoz POLSKA 2000 PLUS (dawniej Polska 2000) przy Prezydium PAN. Wśród zadań Komitetu jest inspirowanie i koordynowanie studiów nad przyszłością, ze szczególnym uwzględnieniem możliwych kierunków rozwoju Polski. Opracowania Komitetu stanowią bardzo ważne dokumenty doradcze polskiego środowiska naukowego dla rządu RP i jego organów w tworzeniu i reali-

zowaniu polityki naukowej, społecznej i gospodarczej. Konferencje tego Komitetu u Prezydenta RP: „Strategia Rozwoju Polski u Progu XXI wieku” (8–19.04.2001) oraz „Silna Polska w silnej Europie” (16.02.2004) były transmitowane przez TVP1.

Profesor L. Kuźnicki to nieustrudzony inicjator współpracy międzynarodowej i organizator/współorganizator licznych sympozjów i konferencji naukowych zarówno krajowych, jak i międzynarodowych.

Swe życie profesor Kuźnicki opisał barwnie w książce: *Autobiografia. W kręgu nauki* PAN, Warszawa 2002.

Cechy wspólne patrona Instytutu, Marcelego Nenckiego i Jubilata, prof. L. Kuźnickiego to entuzjazm, pracowitość i niezwykła skuteczność wobec wyzwań nauki i rzeczywistości.

Na sympozjum przybył prof. dr hab. Jerzy Duszyński, podsekretarz stanu w Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego, by wręczyć Jubilatowi list gratulacyjny i życzyć dalszych sukcesów. Następnie mgr Magdalena Osińska i mgr Anna Kulma, doktorantki, które zdawały egzamin z historii biologii u profesora L. Kuźnickiego, wręczyły Jubilatowi ozdobny album z programem Sympozjum na fotografii dokumentujące jego przebieg. Następnie prof. dr hab. Adam Urbanek, były Wiceprezes PAN, z wielką swadą opowiadał zebranym o wspólnej pracy z Jubilatem nad 2-tomowym dziełem *Zasady nauki o ewolucji* (L. Kuźnicki, Adam Urbanek, PWN 1967–1970) i wręczył też Jubilatowi niezwykle prezent – wydaną w 1909 r. książkę Józefa Nusbauma-Hilarowicza pt. *Idea Ewolucji w Biologii*.

Mottem konferencji był fragment tekstu T. S. Eliota, laureata nagrody Nobla sprzed 60-ciu lat:

Where is the life we have lost in living?

Where is the wisdom we have lost in knowledge?

Where is the knowledge we have lost in information?

Chorus from "The Rock", 1954

Było ono uprzednio zacytowane w artykule prof. dr hab. Kornela Gibińskiego (Nauka, 2: 95–107, 2007) i niżej podpisana po skontaktowaniu się z Profesorem uzyskała Jego zgodę na użycie tegoż motta.

Inicjatorka Sympozjum, Elżbieta Wyroba, przedstawiła inspiracje do wyboru jego tematyki:

– interdyscyplinarność Komitetu łączącego biologów i medyków od początku swego istnienia/

- symposium organizowane w 1989 r. przez prof. L. Kuźnickiego „Człowiek – przeszłość, teraźniejszość i przyszłość”,
- symposium „Szkodliwy wpływ środowiska na zdrowie człowieka”, które współorganizowała jako studentka przed 40 laty w ramach sekcji biochemicznej Studenckiego Koła Naukowego Biologów na Uniwersytecie Łódzkim.

Następnie zaprezentowano 5 wykładów ilustrowanych prezentacjami multimedialnymi:

1. *Nie człowiek, lecz Słońce rządzi klimatem* – prof. dr hab. Zbigniew Jaworowski, Centralne Laboratorium Ochrony Radiologicznej, Warszawa
2. *Co jest ewolucyjnym dziedzictwem człowieka: rasy czy rasizm?* – prof. dr hab. Jan Strzałko, Instytut Antropologii UAM, Poznań
3. *Jak środowisko szkodzi zdrowiu człowieka* – prof. dr hab. Zbigniew Gaciong, Warszawski Uniwersytet Medyczny, Katedra i Klinika Chorób We-

wnętrznych, Nadciśnienia Tętniczego i Angiologii

4. *Medycyna translacyjna czyli z laboratorium do łóżka chorego z powrotem* – doc. dr hab. Tomasz Guzik, Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków
5. *Irracjonalność człowieka myślącego* – doc. dr hab. Rafał Ohme, Pracownia Psychologii Społecznej, Instytut Psychologii PAN, prof. SWPS w Warszawie

Moderatorem dyskusji w drugiej części Sympozjum był prof. dr hab. Maciej Zabel, przewodniczący Komitetu Cytobiologii PAN w latach 1998–2003.

To interdyscyplinarne symposium zgromadziło 120 osób z całego kraju, a stymulujące intelektualnie wykłady spotkały się z niezwykle dużym zainteresowaniem uczestników i były żywo dyskutowane. Całe Sympozjum z inicjatywy jego organizatorki zostało nagrane na płyty DVD, których kopie przekazano do archiwów i bibliotek.

LITERATURA

- KUŹNICKI L., 2002. *Autobiografia. W kręgu nauki*. PAN, Warszawa.
- KUŹNICKI L., 2008. *Instytut Biologii Doświadczalnej imienia Marcelego Nenckiego. Historia i Teraźniejszość*.
- WOJTCZAK L., 2001. *Marceli Nencki – człowiek i uczony*. *Kosmos* 50, 179–191.

- SARNECKI K., 1977. *Nencki Wilhelm Marceli*. [W:] *Polski Słownik Biograficzny* 22/4, 671–674.
- BIOGRAMY POLSKICH CHEMIKÓW: <http://elektron.pol.lublin.pl/users/chemia/uczeni.htm>; http://www.nencki.gov.pl/pl/o_instytucie/historia.html